

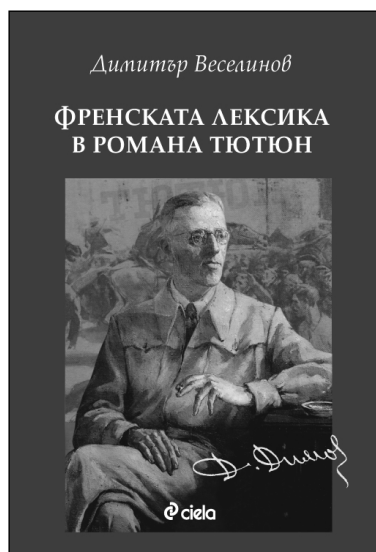
ЧРЕЗ ФРЕНСКАТА ЛЕКСИКА В РОМАНА „ТЮТЮН“ КЪМ НОВИ ПОДСТЪПИ НА ТЪЛКУВАНЕ И ПРЕПОДАВАНЕ НА ТЕКСТА НА ДИМИТЪР ДИМОВ

Веселинов, Д. Френската лексика в романа Тютюн
Издателство „Сиела“, 2012, 320 с. ISBN:978-954-28-0617-2

Гергана Златкова

Когато една творба се определя като класическа и се нарежда сред други класически произведения от световен мащаб, то това означава че винаги, при всеки прочит, тя предлага нещо ново, интересно и оригинално. Нов, интересен и оригинален е подходът, който е избрал Димитър Веселинов в своето изследване „Френската лексика в романа „Тютюн“. Във встъпителните думи към своя труд авторът твърди, че причината за това изследване е фактът, че при поредната кампания на Голямото четене (2009) в България „Тютюн“ на Димитър Димов е сред десетте любими романа на българските читатели заедно с още две произведения от френски автори. Какво определя избора на българския читател – литературата, която е била достъпна за него в училище или по-скоро нещо несъзнавано, оставило трайна следа в културата, в ежедневието, в обстановката, в начина на общуване?

Оказва се, че Димитър Димов използва френската лексика като лакмус за определяне на характера на много от персонажите в романа „Тютюн“. И всичко това се случва незабелязано, съпътствано от аура, загатната от разпръснати предмети, стил и маниери, които напомнят, препращат към Франция и към френското въобще. Всеки герой в този роман, който има някакво образowanie, владее френски език и чете френска литература – научна и художествена.

Димитър Димов разкрива една (както би казал Вазов) *галерия от нрави и тилове*, населяващи пространството на романа и тесния кръг на света на „Никотиана“ според начина, по който всеки един от тях владее и използва френския език: от сериозните и твърди характери на банкери, собственици и директори на фабрики, занимаващите се със сделки, важни делови дами, получили солидно образование, както и обикновените работници и интелигенти, които са се самообразовали, до лековерните и отдадени на модата дами и безцелните младежи (Бимби). Разбира се, има и персонажи като Павел Морев, който не се вписва напълно в който и да е от тези кръгове. Но то е, защото владее с лекота няколко езика, има хубава атлетична фигура и е отдаден по свой начин на каузи сред работници и военни. Брат му – Борис Морев, също не се вписва напълно в кръговете на фабриканти и милиардери. Ако Павел е маратонец в лингвистиката, то Борис е маратонец в работата си в „Никотиана“. Борис не знае добре френски, но на бюрото му в американски стил има предмет, който внася усещането за нещо френско в атмосферата. Така, както на масичката в дома на Ирина в провинцията има статуетка на Наполеон. Ирина знае френски (чете френски и немски списания и учебници по медицина и води разговори на тези езици), но също не се вписва в това висше общество, от което е заобиколена като метреса, а по-късно и като съпруга на Борис. Павел и Борис са синове на учителя по латински от провинциалния град в Югозападна България (прототип на този град е Дупница)¹⁾ с прякор Редингота²⁾. Латинският език и при двамата е показател за измеренията на амбициите им – имперски, по римски модел, и за начина им на живот – спартански. Затова не могат да се впишат в никоя среда. В този смисъл е твърде вероятно да могат да се открият пластове на обществото в романа „Тютюн“ подобно на растението тютюн, което се дели на три беритбени пояса и осем подпояса. Димитър Димов е работил като участъков ветеринар, а по-късно като професор по ветеринарна медицина, следователно е бил наясно с характеристиките на тютюна като растение за лекарства, цигари и други продукти. От една страна, през призмата на заглавието „Тютюн“, текстът може да се тълкува по следния начин – на върха на конусовидното растение могат да бъдат поставени Ирина, Борис и Павел, които, стремейки се към слънцето от самото „поникване“, в определен момент се оказват попарени от ранна слана. Същото може да се каже и за Стефан – най-малкия брат на Морев, макар той да не достига до етажите на висшето общество. Името на Ирина от гръцки означава „мир“, а фамилията, като се вземе предвид прозвището на баща, вероятно е Чакърова. „Чакър“ от турски език означава „светлосин“ – нещо, което може да се тълкува във връзка със слънцето, а тютюнът е топлолюбиво растение от рода *Solanaceae*, етимологията на който според езиковедите се свързва както с Беладоната (*Solanum*), така и със Слънцето, според латинския корен на думата (*Sol*). И като се има предвид, че тютюнът е особена земеделска култура, която действа упойващо и

лекува, може да се каже, че същността на Ирина, нейната кротост, която често успокоява атмосферата около хората, сред които присъства, а и професията ѝ на лекар, по някакъв начин съответстват на характеристиката на тютюна. Тогава никак не е случайно, че иначе тъмнокосата Ирина с леко матова кожа всъщност е единият от главните персонажи в романа. Докато името на Борис е противоположно по същност на мира, на покоя в етимологията на името на Ирина. И неслучайно той е трескав, вечно деен. Но дали мирът в името на Ирина е светъл мир, или в него се прокрадва нещо тъмно, упойващо като наркотик? Случайна ли е тогава смъртта на Ирина – чрез упойващи вещества? Този въпрос със сигурност е занимавал Димов, защото и други негови герои се самоунищожават чрез опиати, например Фани Хорн от „Осъдени души“. Фамилията на Борис Морев може да се тълкува по няколко начина – като човек, прекосяващ морета, но и във връзка с думите „мор“ и „умора“. Неслучайно брат му Павел обикаля целия свят. Но Мор(ев) може да се прочете обратно без фамилното окончание за мъжки род. Тогава думата ще е „Ром“, която свързва фамилията с професията на Редингота – преподаването на латински език, езика на гражданите на Roma – Рим. Латинският, от който произлизат романските езици, към които принадлежи и френският език. И разбира се, Борис и Павел също са основни персонажи в романа.

Хората от висшата класа, към която са се приспособили Ирина и Борис, съответно са на мястото, което се намира под върха, и рядко биват покосени, живеейки уютно, благодарение на усилията, които полагат работниците от средната и ниската класа, и връзките и усилията на хора като Борис Морев. Следват шест поднива на класова йерархия, които биха се открили по-ясно, ако се направи по-задълбочен прочит и анализ в тази посока, подсказана от изследването на проф. Веселинов чрез начина на владеење и възприемане на френския език и френското въобще. От друга страна, унищожаването на тютюна не е задължително да бъде причинено от слана. Болестта мана, която от заразените и потъмнели листа се предава на младите и зелени листа, е повече разисквана като рискова за тютюна поради топлите сезони, в които се отглежда растението и се събира реколтата. Семействата на Ирина, Борис, Павел, Стефан, Мария Спиридонова и други персонажи са в основата на понататъшното им развитие и стремежи, следователно и на тяхната участ. Жюлиен Сорел от „Червено и черно“ буквално се отравя с литература, дадена му от стария полковник хирург, бягайки от честите гневни излияния на баща си и братята си. По-късно учи педантично латински. Павел, Борис и Ирина са педантични като Сорел. Отдадеността на изучаването на чужди езици на Павел напомня за усърдието на Сорел в ученето. Борис не се вписва сред връстниците си, а по-късно и в кръговете на обществото, в които се движи, подобно на Сорел, който не се вписва сред съучениците си в семинарията. Но у Сорел има повече финес, докато Борис е морално ограничен, както казва Костов.

Ирина е отровена от книги като Сорел и всячески избягва своя братовчед, който я дразни с нещо, което ѝ напомня за селското му потекло, колкото и да се е издигнал във военната служба. Трагичната съдба на Ирина напомня на съдбата на Сорел. Ирина е употребена от Борис така, както Сорел е употребен от госпожа Дьо Ренал.

Трябва да се има предвид, че френският език е езикът на поезията, на аристокрацията, на дипломатията, на ухажорите, на влюбените, на улицата, на Козет и Гаврош и на революционерите, извоювали своята република... И изобщо френската художествена литература дава разнообразни примери, в които се открояват пластове на обществото и съответно лексиката на всяко отделно съсловие³⁾. Тогава не е случайно нивото на френския на анархиста Макс Ешкенази (умен като равин, но беден като тенекеджия), чиято маса вечно е затрупана с книги на френски и немски, и на Бимби, който е научил своя френски в шантаните, а не в университета.

Димов е имал интерес към трудовете на Анри Бергсон⁴⁾ и Жан-Мартин Шарк⁵⁾ следователно никак не е случаен начинът, по който изгражда характеристиките на своите персонажи. Във „Френската лексика в романа „Тютюн“ са проследени заглавията на конкретни медицински изследвания, които авторът е писал успоредно с писането на всеки един роман⁶⁾. Димитър Веселинов е обърнал внимание на спомените на съвременниците на Димитър Димов, които разказват как писателят е говорил с лекота френски език, а също така на архивите, в които са описани книгите и списанията, написани на френски, които Димов е поръчвал и чел.

В изследователската работа на Димитър Веселинов върху френската лексика в романа „Тютюн“ са очертани три основни полета на влияние на френското (възпитание, предмети, интериор, детайли, жестове...), ползването на френски език или само на отделни думи от френски около и извън романа. Около романа е полето от читатели – рецепиенти, които някак несъзнателно са наредили романа „Тютюн“ сред други френски образци. Второто поле – в него са всички персонажи, владеещи френски език на различни нива – от колежанско образование в Роберт колеж в Истанбул (Мария Спиридонова и Зара), във Френския колеж в Солун (Костов), висше образование в Софийския университет, от средно образование в класически и реални гимназии в България, както и сред обикновени работници. А освен тях и тези, които не владеят френски, но имат пряк или косвен допир до атмосферата на френското – предмети, френската реч от диалозите около тях и др. Третото поле на влияние е върху самия автор – Димитър Димов, който освен езика и предметите ползва и идеите на френски философи и писатели.

„Френският език в романа „Тютюн“ се състои от шест части. С *Увода* авторът въвежда читателите към проблематиката на изследването, описвайки своите наблюдения, цели и задачи. Във *Франкофонски реминисценции* са раз-

крити неуловимите на пръв поглед нишки на френското и на френския език, създаващи определена атмосфера и даващи възможност на Димитър Димов да изгради различните гами в характера на всеки персонаж, включително и на героите, които не знаят френски, чрез жестовите им, докато слушат разговор на френски между други герои, или начина, по който те изговарят френско понятие, въведено от науката или модата в българския език. Обърнато е внимание и на други детайли – поведение, възпитание, предмети, обстановка, както и на нивото на владение на френския език не само от различните персонажи, но и от самия Димитър Димов. В богатия *Речник (Словник) на френската лексика* е упомената и описана лексикално, фонетично и семантично всяка френска дума, която е част от тъканта на романа „Тютюн“. *Словникът* е най-обемната част като доказателство не само за езиковото богатство на автор и герои, но и за употребата на френския език в епохата, в която се развива действието в романа. *Френски изрази* е по-кратка по съдържание и обем част, с което всъщност подсказва защо присъствието на френското в романа „Тютюн“ се промъква дискретно. Изразите са само три. Ако бяха пет или десет, те биха насочили вниманието на читателите към френското, но не това е била целта на Димитър Димов. Френският език и детайлите, свързани с френското, всъщност са една палитра от различни гами, с която авторът е дал пълнокръвие на персонажите и пълнота на обстановката в романа. В *библиографията* са посочени източниците, които доказват присъствието и ролята на френското в романа „Тютюн“. Необходимо е да се отбележи, че някои от проблемите, поставени в романа, може би щяха да изпъкнат с по-голяма дълбочина, ако някой беше обърнал внимание върху едва доловимото присъствие на френския език, скрит някак сред лексиката от други езици и френското, през което, ако четем романа „Тютюн“, то по-често бихме го съпоставяли с произведения като „Човешка комедия“ на Балзак, „Червено и черно“ на Стендал, „Бел Ами“ на Мопасан, „Мадам Бовари“ на Флобер и други образци на френския роман през XIX век, както и на руски образци от същата епоха, повлияни от френските. У Борис Морев, Павел Морев и Ирина, както и у други персонажи от творчеството на Димитър Димов, по-успешно могат да бъдат разпознати особености, характерни за Йожен⁷⁾ дьо Растиняк, Жюлиен Сорел, Мадам Бовари или други персонажи от френската и изобщо световната литература.

И все пак къде е основният възел, свързващ хората чрез нивата на владение на френски език? Каква е връзката между тютюна, Франция и френското въобще? Интересен въпрос, на който могат да отговорят само специалисти биолози, агрономи, лекари, фармацевти и познавачи на тютюна. Латинското название на тютюна, с което се изписва в научната литература: *Nicotiana tabacum*, е в чест на Жан Нико (Jean Nicot) – френски дипломат, популяризирал тютюна в Париж след завръщането си от мисия в Лисабон през 1561 г. Оттам е и произходът на названието на алкалоида (веществото) *никотин*.

Свързващото звено между заглавието „Тютюн“ и структурата на обществото, очертана от френската лексика в романа, е името на фирмата „Никотиана“.

Проследяването на френската лексика и всичко френско (и латинско) в романа „Тютюн“, което е направил Димитър Веселинов, е важен принос, който улеснява изследователите в полето на литературата в декодирането на този толкова четен, но недокрай разбран текст. Разбира се, остават още много въпросителни, които не изчерпват текста на романа докрай, защото са част от неговия потенциал, който дава възможност „Тютюн“ да бъде разглеждан не просто като творба от българската литература, а като произведение от световната литература. В този смисъл „Френската лексика в романа „Тютюн“ дава нови възможности за изследване и преподаване на романа на Димитър Димов в университетите и в училищата. Написано на разбираем, достъпен език, изследването на професор Веселинов е подходящо както за лингвистите и литературните критици, така и за подготовка на зрелостници и кандидат-студенти. Студентите и учениците не само могат вникнат в непознати до този момент пластове в творбата на Димитър Димов, а и ще обогатят културата си и ще си създадат определени навици за бъдеща творческа и изследователска работа.

БЕЛЕЖКИ

1. Енциклопедия на град Кюстендил, С., 1988, с. 191
2. Което също е показателно за атмосферата в дома на семейство Мореве – стегната, спартанска обстановка.
3. Френската република е срещу класовото деление и именно това е една от причините по-късно Франция да придобие статута на империя начело с Наполеон. Империя, която всеки би могъл да управлява, ако притежава съответните опит и качества, независимо от какво съсловие произхожда. Неслучайно Наполеон казва, че всеки войник крие маршалския жезъл в раницата си. От подобни идеи се ръководят много герои от френската литература на в XIX век.
4. Анри Бергсон е изтъкнат френски философ от XX в., Нобелов лауреат, много популярен между двете световни войни. Според Бергсон интелектът служи на човека за приспособяването му към средата, в която живее. От което следва, че интуицията (несъзнаваното, вътрешното познание, характерно за светци, адепти и хората на изкуството), която се разграничава от рационалното познание, придобито отвън, е в основата на интелекта. Този проблем е поставен от Херман Хесе в романа „Нарцис и Голдмунд“. Бергсон поставя интуицията в основата на философията, с което доближава философията до изкуството и разграничава два типа общества, които се противопоставят едно на друго – открито (отворено към света, възпитаващо в космополитизъм) общество и затворен тип общество (което е причи-

на за националните предразсъдъци и др. проблеми). Трудовете му засягат темите за материята, паметта, интелекта, интуицията, творческата еволюция, морала, религията и др.

5. Веселинов, Д. Френската лексика в романа Тютюн, Сиела, С., 2009, Вж: Забележка: Известният д-р Ж.-М. Шарко е виден френски психиатър (1825 – 1893) и учител на Зигмунд Фройд..., с. 317
6. Пак там, с. 27
7. Името „Йожен“ е френската модификация на „Евгений“ – от гр. „благороден“, което често в литературата се тълкува и като дяволски „гений“. Известен пример е героят на Пушкин – Евгений Онегин.

**BY FRENCH LEXIS IN THE NOVEL “TOBACCO”
TO NEW APPROACHES TO TEACHING AND INTERPRETATION
OF THE TEXT OF DIMITAR DIMOV**

✉ **Mrs. Gergana Zlatkova, PhD Student**
E-mail: gergana.zlatkova@gmail.com